

Az Európai Unió és a muszlim közösségek együttműködése

HEGYI EMESE

Cooperation Between the European Union and Muslim Communities

The situation of the Muslims living in Europe have been discussed and approached in various ways and without doubt the most urgent task of the European Union is to find an appropriate solution for the migration and integration of the Muslim population and simultaneously for the demographic problems concerning the European population. The present situation of migration and the opinion on Muslims living in Europe are changing day by day. At the same time the Member States of the European Union are unable to form a common approach. Furthermore, due to the current developments the idea of incompatibility of the European and Islam culture is more and more present in European societies. The most exciting and also the most responsible task of these days is how to find a solution for the Muslim migration while protecting our countries and preserving our safety and culture. Examining a special aspect of the situation of European Muslims, in my analysis I introduce the status of organisations representing Muslims in the European Union by presenting the European Union integration policy concerning migration and the tools assisting in integration. The European Muslim diaspora does not form a homogeneous group, they are very different ethnically, religiously and politically. Although Islam plays a stronger and stronger role in their identity, they have their ethnic, religious, generational and socio-political differences and they relate differently to the host society, modernization and religion. Therefore, it is not possible to identify a single European Muslim community, it is only possible to identify minorities. Members of the Muslim diaspora are often culturally separated and they tend to become socially marginalized. The lack of recognition of the legitimacy of grassroots organizations representing Muslim minorities largely stem from the diversity of Muslim communities. The governments of the European countries experience significant difficulties when they face the different needs and situations of the Muslim population, which is rooted in cultural, legal, structural and political reasons. The lack of formal Muslim institutions in Europe has made European governments and EU institutions urge the creation of artificial Muslim councils and organizations that could be the bases for religion-state relations. Beside the already existing traditional religious institutions and local initiatives numerous European countries have launched a top-down institutionalization establishing Muslim umbrella organizations in order to connect the interests of the Muslim communities and the political decision-makers.¹

1 SILVESTRI 2007, 170.

A muszlimok európai szerveződésének jelentősége

A már Európában született, nevelkedett, sokszor már a befogadó ország állampolgárságával rendelkező muszlimok egyre aktívabban vannak jelen a társadalmi életben. A többedik generáció egy része már európaiként tekint magára, de muszlim mivoltuk megőrzéséhez és megéléséhez nagyban hozzájárulnak a muszlim intézmények és szervezetek, amelynek következtében elmondható, hogy az ezredfordulóra szinte már intézményesült az európai muszlim közösségek hálózata. Ezek a szerveződések a többségi társadalom és a muszlim kisebbség közötti hivatalos együttműködési fórumokat kívánják megteremteni amellet, hogy kulturális és vallási funkciókat töltenek be az így megalakult felnőtt és ifjúsági szervezetek, de közvetítőként is fel kívánnak lépni az egyes országok és az Európai Unió (a továbbiakban: EU) politikai képviselői, valamint a bevándorló muszlim kisebbség között felmerülő ügyek rendezésében.²

Kérdésként fogalmazódik meg, hogy vajon az EU migrációs és integrációs politikája mellett az iszlám képviselőivel való intézményesített együttműködés valóban elősegítheti-e az integrációs problémák megoldását, a kultúrák közötti párbeszéd hatékonyságának növelését, a muszlim és a befogadó társadalom közötti ellentétek, feszültségek feloldását. A nyugati társadalomban milyen és főleg mennyire erős politikai, gazdasági és társadalmi teret tud és akar kiharcolni magának a muszlim kisebbség? Tovább fokozza a kérdés jelentőségét, hogy a már meglévő muszlim diaszpórák méretét növelő folyamatos muszlim bevándorlásnak a társadalmi, gazdasági és biztonságpolitikai hatásai mellett olyan következményei lehetnek, hogy a vallási alapon szerveződő muzulmán közösségek politikai erőt formálva az európai uniós országok, így az EU intézményrendszerében is befolyásoló tényezőként jelenhetnek meg.

Az Európai Unió migránsokra vonatkozó integrációs politikája

Az EU sokszor hangoztatott álláspontja a legális bevándorlásból származó valamennyi előny kiahasznlásának szükségessége, amelyhez az európai uniós vezetők nagy része szerint a migránsok hatékonyabb és a tagállamok együttműködésén alapuló integrációja révén juthatunk el. Az EU migránsokra vonatkozó integrációs politikájának közös alapelvei szolgáltatják az uniós együttműködés keretrendszerét, amelyekről az Európai Unió Tanácsában 2004-ben született megállapodás. E közös alapelvek által igyekeznek egy általános megfogalmazást adni, miszerint „az integráció dinamikus, kétirányú folyamat, amely során a bevándorlók és az őket befogadó társadalmak kölcsönösen alkalmazkodnak egymáshoz”.³ Az integráció szorosan kapcsolódik az uniós szinten meghatározott és összehangolt jogalkotási és politikai kerethez, azonban az integrációval kapcsolatos intézkedések meghozatala elsősorban az egyes országok feladata, az EU egy keretet nyújthat, elősegítve a tagállami integrációs politikák tovább-

2 TÜSKE 2011, 17–18.

3 *A Bizottság közleménye* 2011, 2.

fejlesztését, tehát szabályozási és nem szabályozási eszközök segítségével ösztönzi a tagállamok közötti együttműködést.

Az integráció elősegítése jogi szabályozás és szakpolitikai iránymutatások útján

Az EU elsődleges joganyagát tekintve elmondható, hogy először az Amszterdami Szerződés 1997. október 2-i aláírását követően fogalmazódott meg a nemek, faji vagy etnikai származáson, valláson vagy meggyőződésen, fogyatékoságon, koron vagy szexuális irányultságon alapuló megkülönböztetés leküzdésének szükségessége,⁴ a menekültügy és a bevándorlási politika kérdései pedig átkerültek a közösségi pillérbe.⁵ A Lisszaboni Szerződés által 2009. december 1-én hatályba lépett, az EU működéséről szóló szerződés kimondja, hogy az EU a bevándorlás terén a tagállamok közötti szolidaritáson alapuló olyan közös politikát alakít ki, amelynek során méltányos bánásmódot biztosít a harmadik országok azon állampolgárai számára, akik jogszerűen tartózkodnak valamelyik tagállamban.⁶ Az Alapjogi Charta 2000. december 7-i nizzai aláírásával pedig az EU még erősebben hangsúlyozza az alapvető jogok védelme melletti elköteleződését, amely magában foglalja a vallásszabadságot és a kisebbségek jogait is.⁷

Az EU elsődleges joganyagán túl a migrációs politika különböző, több évre szóló cselekvési tervek mentén került kialakításra, többek között idetartozik a jól ismert 1999-es Tamperei Program, a 2004-ben elfogadott Hágai Program, a 2008. évi Európai Bevándorlási és Menekültügyi Paktum, továbbá a 2009-ben kialakításra került Stockholmi Program. A közelmúlt fejleményeit tekintve az Európai Bizottság 2014 márciusában egy közleményt adott ki, amelyben megfogalmazta, hogy a közös migrációs politika jogi keretét megvalósítva további erőfeszítésekre van szükség az integráció terén is, valamint a Jean-Claude Juncker vezette Európai Bizottság által kialakított prioritáscsomagnak szintén egyik fontos eleme egy új migrációs és integrációs politika kialakítása. Az integráció tekintetében az Európában jól hasznosítható készségekkel rendelkező nem uniós állampolgárok körében ösztönözni kívánják a törvényes bevándorlást, amely célkitűzés nem titkolt eleme az európai demográfiai kihívásokra választ jelentő feltételezett megoldásnak.⁸

A 2015 áprilisában fokozódó és azóta is tartó migrációs nyomás következtében az EU részéről azonnali reagálására volt szükség, éppen ezért az Európai Bizottság által 2015. május 13-án közzétett Európai Migrációs Agenda és az annak végrehajtását szolgáló intézkedési javaslatcsomagok egészen 2016 áprilisáig elsősorban a migráció

4 *Treaty of Amsterdam* 1997, 13. cikk.

5 Uo., 73k cikk.

6 *Az Európai Unióról szóló szerződés* 2010.

7 Uo., 175.

8 *A Bizottság közleménye* 2014, 11.

okozta problémák megoldására és nem az integrációra fókuszáltak.⁹ Ugyanakkor a bevándorlás szabályozásra vonatkozó kezdeményezések és intézkedések is hatást gyakorolnak az integrációs politikákra, hiszen a migráció következtében megnövekedett bevándorló lakosság integrációja jelenti már Európa egyik legnagyobb kihívását. Éppen ezért az Európai Bizottság 2016. április 6-án közzétette a közös európai menekültügyi rendszer reformjára és az Európába jutás legális és biztonságos módjainak kialakítására vonatkozó javaslatait. Az új javaslatcsomaggal a Bizottság célkitűzése a menedékkérők tagállamok közötti elosztásának méltányos és fenntartható rendszerére vonatkozó különböző lehetőségek számbavétele, a menekültügyi eljárások és normák további harmonizációja, az Európai Menekültügyi Támogatási Hivatal megbízásának kiterjesztése, továbbá emellett az Európai Unióba irányuló legális migráció megfelelő kezelését lehetővé tevő politika kialakítása. Tehát a migránsok integrációjára vonatkozó szakpolitikákkal összefüggésben a Bizottság intézkedési javaslatokat dolgoz ki egy proaktív munkaerő-migrációs politika érvényesítése érdekében. A tervek között szerepel az EU migránsok áttelepítésére vonatkozó politikájának keretét adó javaslat megalkotása, amely közös uniós szabályokat határozna meg a migránsok befogadására és elosztására, az áttelepített személyek számára biztosítandó státusz, a pénzügyi támogatás és a másodlagos migrációs mozgást visszaszorító intézkedések tekintetében. A javaslatcsomag a harmadik országbeli állampolgárok magas szintű képzettséget igénylő munkavállalás céljából való belépésének és tartózkodásának feltételeiről szóló 2009/50/EK irányelv (kék kártya irányelv) reformja keretében a magasan képzett harmadik országbeli állampolgárok befogadási feltételeinek rugalmasabbá tételét, a befogadási eljárások javítását és kiterjesztését, valamint a párhuzamosan működő nemzeti rendszerek visszaszorítását célozza. A gazdasági növekedés és munkahelyteremtés elősegítése érdekében a Bizottság, összefüggésben az Unió versenyképességi törekvéseivel, az innovatív migráns vállalkozók vonzását és az őket támogató intézkedések meghozatalának szükségességét is beazonosította. Az új javaslatcsomag részét képezi továbbá a legális migrációra, a harmadik országbeli állampolgárok EU-n belüli tartózkodásának különböző kategóriáira, a munkavállalásra vagy továbbtanulásra vonatkozó hatályos szabályok értékelése és észszerűsítése a „Célravezető és hatásos szabályozás” program (REFIT) keretében.¹⁰ A Bizottság tervezi továbbá a legális migrációra vonatkozó jelenlegi szabályozási elemek felülvizsgálatát is, így többek között a családegyesítési jogról szóló 2003/86/EK, a huzamos tartózkodásról szóló 2003/109/EK, a tanulmányi célú tartózkodási jogról szóló 2004/114/EK, a kutatási célú tartózkodásra vonatkozó 2005/71/EK, az összevont engedélyre irányuló összevont kérelmezési eljárásról szóló 2011/98/EU, a szezonális munkavállalásról szóló 2014/36/EU, valamint a vállalaton belül áthelyezettekre vonatkozó 2014/66/EU tanácsi irányelvekét. Az újonnan kiadott közleményében végezetül a Bizottság a harmadik országokkal folytatott szoros együttműködés és a szakpolitikai párbeszéd elősegítése által, valamint a harmadik országbeli munkaerő-kínálat, illetve az uniós munka-

⁹ *A European Agenda on Migration* 2015.

¹⁰ *Sajtóközlemény* 2016a.

erő-kereslet összeegyeztetését elősegítő eszköz kidolgozásával a migrációs áramlások hatékonyabb kezelését kívánja elérni.¹¹

Az európai migrációs stratégia megvalósításának részeként az Európai Bizottság 2016. június 7-én tette közzé a harmadik országbeli állampolgárok integrációjára vonatkozó cselekvési tervet, valamint a magas szintű képzettséggel rendelkező, EU-n kívüli munkavállalókra vonatkozó kék kártya reformjára vonatkozó javaslatát. A cselekvési terv egy közös szakpolitikai keretet és támogatási intézkedéseket határoz meg, amelyek segítséget nyújthatnak a tagállamoknak a harmadik országbeli állampolgárokra vonatkozó nemzeti integrációs politikájuk továbbfejlesztéséhez. A javaslatok az indulást és az érkezést megelőző integrációs intézkedésekre, az áttelepített, egyértelműen nemzetközi védelemre szoruló személyekre; az oktatásra, foglalkoztatásra és szakképzésre; az alapszolgáltatásokhoz való hozzáférésre; és a társadalmi befogadásra irányulnak. A Bizottság emellett egy stratégiai jellegű és összehangoltabb megközelítést javasol az uniós források nemzeti integrációs intézkedések támogatására való felhasználása érdekében. A kék kártya reformjára vonatkozó bizottsági javaslat korszerűsíteni kívánja a meglévő szabályokat, célja hogy az Európai Unió hatékonyabban tudja vonzani és megtartani a magas szintű képzettséggel rendelkező harmadik országbeli állampolgárokat. Az új javaslat egyetlen, az egész Unióra kiterjedő rendszert határoz meg, amely felváltaná a párhuzamos nemzeti rendszereket. A javaslat csökkentené az alsó bérküszöböt egy olyan rugalmas keret biztosításával, amelyen belül a tagállamok a saját munkaerőpiacukhoz igazíthatják a küszöböt, továbbá a munkaerőhiánnyal küzdő területeken végzettséggel rendelkező harmadik országbeli frissdiplomások vagy munkavállalók tekintetében is rugalmasabb feltételekről rendelkezne. Továbbá az új rendszer értelmében a magas szintű képzettséggel rendelkező, de nemzetközi védelemben részesülő személyek is benyújthatnának majd kék kártya megszerzésére irányuló kérelmet. A javaslat ezenfelül megerősíti mind a kék kártya birtokosainak, mind családtagjaiknak a jogait.¹²

Uniós eszközök az integráció elősegítése érdekében

A jelenlegi szabályozási keret kialakítása mellett az EU létrehozta az integrációs intézkedések eszköztárát is. Idetartozik többek között a nyelvtanulás, a munkához való hozzáférés, az oktatás és a szakmai képzések támogatása, valamint a hátrányos megkülönböztetés elleni küzdelem, amely fellépések a migránsok társadalmi részvételének fokozását célozzák meg. Számos tagállamban jelentős szakadék van a harmadik országbeli állampolgárok és az uniós polgárok foglalkoztatottsági szintje között, ezért az EU elvárásai közé tartozik a munkaerőpiacra felkészítő programok szervezése az újonnan érkezett migránsoknak. A bevándorlási tendenciák és a népszaporulati arányok alapján a legtöbb uniós országban egyértelműen növekszik a migráns háttérű tanulók aránya, az iskolarendszerek tehát a tanulók növekvő sokféleségével találják

11 *Presidency background note on the integration of third-country nationals: the role of education.*
Council of the European Union, Education Committee, Brussels, 08. 04. 2016.

12 *Sajtóközlemény* 2016b.

szembe magukat. A migráns háttérű fiatalok körében nagyobb az esélye annak, hogy középfokú iskolai végzettség nélkül lépnek ki az oktatási és képzési rendszerből, ezért az EU további erőfeszítéseket szorgalmaz ennek megakadályozása érdekében.¹³

A migránsok oktatására, képzésére vonatkozó uniós szakpolitikai eszközökön túl az ismeretek és a bevált módszerek tagállamok közötti cseréje, valamint a tagállami hatóságok és más érdekelt felek munkájának megkönnyítése érdekében az integrációval foglalkozó nemzeti kapcsolattartók számára uniós hálózat jött létre, amelynek segítségével a kormányok megoszthatják egymással a gyakorlatban bevált módszereiket. A hálózattal párhuzamosan működő 2009-ben elindított Európai Integrációs Fórum, majd 2015-től kezdve az Európai Migrációs Fórum a civil társadalom, a helyi és regionális hatóságok, valamint az uniós intézmények képviselői közötti párbeszédnek ad teret. Az EU létrehozott egy honlapot is, amelyet a tagállamok koordinátorainak hálózata és egy európai integrációs szakértő működtet, ahol minden integrációval kapcsolatos információ naprakészen elérhető, a hírek mellett minden a témában megrendezésre kerülő esemény, tagállami jó gyakorlatok, elemzések és támogatási lehetőségek is megosztásra kerülnek. Az említett eszközök mellett a 2011-ben elindított uniós bevándorlási portál és az Európai Migrációs Hálózat is megemlíthető. A portál a potenciális bevándorlók és a már Európában élők számára gyakorlati információkat nyújt az EU-ban való letelepedésről, az Európai Migrációs Hálózat pedig a politikai döntéshozók és a lakosság számára megbízható, naprakész információkat nyújt a migrációról és a menekültügyről.¹⁴

A 2007 és 2013 közötti időszakban az uniós „Szolidaritás és a migrációs áramlások igazgatása” keretprogram négy eszközének egyike a harmadik országok állampolgárainak beilleszkedését segítő Európai Integrációs Alap volt, amely 825 millió euróval segítette az uniós tagállamok azon kezdeményezéseit, amelyek a bevándorlók célországban történő beilleszkedését voltak hivatottak megkönnyíteni. A 2014 és 2020 közötti időszakban az EU a Menekültügyi, Migrációs és Integrációs Alap révén a tervek szerint 3,137 milliárd eurót fordít azokra a tagállami kezdeményezésekre, amelyek a migrációs hullámok hatékony kezelését, valamint a bevándorlásra vonatkozó közös uniós közelítésmód végrehajtását, erősítését és fejlesztését hivatottak elősegíteni. Az alap az integráció erősítése érdekében olyan országos és uniós szintű kezdeményezéseket támogat, mint például a bevándorlóknak tartott nyelvtanfolyamok és társadalomismereti kurzusok, az EU-tagországok közötti információcserék és együttműködési projektek, valamint a civil társadalomnak szóló interkulturális képzések.¹⁵

A származási országokkal folytatott együttműködés már korábban is szerepet játszott az integrációs politikák kialakításában, hiszen a kibocsátó országok is hozzájárulhatnak a migránsok integrálását célzó folyamat támogatásához. Egyrészt az integráció előkészítésével már a migráns indulása előtt, másrészt a migránsok támogatásával, amikor már az EU-ban vannak, harmadrészt pedig a migránsok ideigle-

13 A Bizottság közleménye 2011, 4–6.

14 EU actions to make integration work 2004.

15 Migráció és menekültügyi politika 2014, 5–8.

nes vagy végleges visszatérésének előkészítésével. A származási országok az indulás előtt a szükséges vízumokra és munkavállalási engedélyre vonatkozó információkkal, nyelvtoktatással vagy a készségeik és képességeik megerősítéséhez szükséges szakképzéssel segíthetik a migránsokat. Mindezek mellett előnyös kapcsolatok kialakítására is törekszenek a diaszpórában élő közösségek és a származási ország között. A pénztátalások és a szakértelem, az innováció és az ismeretek átadása kedvezhet a fenntartható befektetéseknek és a származási országok fejlődésének. A körkörös migráció keretében az uniós célkitűzések szerint a partnerországokkal kötött mobilitási partnerségek megfelelő keretet nyújthatnának az uniós tagállamokba való beilleszkedésről szóló kezdeményezések előmozdításához is.

A fent kifejtett eszközök mellett az EU az 1053/97/EK tanácsi rendelettel létrehozta a Rasszizmus és Idegengyűlölet Európai Megfigyelőközpontját, amely 1998-ban kezdte meg működését annak érdekében, hogy objektív, megbízható és európai szinten összehasonlítható információkat nyújtson az EU és tagállamai számára a rasszizmus, az idegengyűlölet és az antiszemitaizmus jelenségeiről.¹⁶ A szervezet jogutódjaként a 168/2007/EK tanácsi rendelet által létrehozott Alapjogi Ügynökség már egy szélesebb körű cél- és feladatrendszerrel rendelkezik, így többek között a bevándorlás és a migránsok integrációja is a főbb vizsgálódási területei közé tartozik. Az ügynökség független, tényeken alapuló tanácsokat nyújt, és adatokat gyűjt az uniós és a tagállami döntéshozók részére, elsődleges célja, hogy az alapvető jogokkal kapcsolatos eszmecserék, szakpolitikák és jogszabályok minél több hiteles információn alapuljanak, továbbá, hogy elősegítse a civil társadalommal folytatott párbeszédet.¹⁷

A muszlim közösségeket képviselő szervezetek intézményesítésének keretei

Az EU területén élő muszlim népesség több szempont alapján szerveződik közösséggé. Fontos kiemelni néhány kérdést a témában: Hol és mikor, illetve milyen szereplők bevonásával alakultak ki a muszlim intézmények Európában? Mely folyamat során váltak a muszlimok politikai szereplőkké, és hogyan kapcsolódnak és viszonyulnak más politikai erőkhöz, irányvonalakhoz? Milyen célkitűzéseket és különböző stratégiákat állítanak fel annak érdekében, hogy a tárgyalópartnerek számára különböző kontextusokban artikulálják az őket érintő ügyeket, érdekeket, folyamatokat?¹⁸ Egy egyre erőteljesebben öntudatra ébredő vallás jelenik meg az európai közéletben, amely mégis viszonylag szervezetlenül alakul ki az ummán keresztül, és amelyben erős fragmentálódás is megfigyelhető.¹⁹ A formális muszlim vezetők és intézmények hiánya vezetett el oda Európában, hogy az európai kormányok és az európai uniós intézmények nyomást gyakoroljanak egy mesterséges muszlim tanács létrehozására, amely illeszkedik az állam-egyház kapcsolati sémába.²⁰

16 A Tanács 1035/97/EK rendelete 1997.

17 Az EU Alapjogi Ügynöksége 2007.

18 SILVESTRI 2007, 169.

19 Uo., 170.

20 Uo., 170–171.

Az iszlám európai intézményesülési folyamatának elindulásával Európa vagy újrarendelje, hogy hogyan viszonyul az egyre növekvő vallási kisebbséghez, mind jogi, mind közigazgatási szempontból, vagy követelményként fogalmazza meg a muszlim szervezetek stabilizálását, megalapítását. A muszlimok jelenléte nagyrészt nagyobb közösségekben érzékelhető, és mint közösség, megosztják az értékeket, perspektívákat, amelyek gyakran diszkrimináltak vagy figyelmen kívül hagyottak. Ahhoz, hogy az iszlám megfeleljen azoknak a követelményeknek, amelyek az európai környezetben elengedhetetlenek, egy szervezett hitként kell működnie a képviselő és a vallási vezetők tisztázott hatalmi pozícióinak megfelelő mechanizmusokkal. Követelményként merül fel, hogy a muszlim szervezeteknek reprezentálniuk kell az európai muszlim társadalom demográfiai és elvi jellemzőit.²¹ Röviden, a muszlim közösségektől elvárt, hogy alkalmazkodjanak és fogadják el az állam, az etnikai és az egyházi közösségek közötti kapcsolatok meglévő mintáit annak érdekében, hogy összekapcsolódjanak azzal a szociális és politikai környezettel, amelyben élnek. Ennek következtében az iszlám intézményesülésének új formái kezdtek megjelenni Európában, gyakran az európai államok kormányainak közvetlen beavatkozásával. Ilyenek különösen a nemzeti muszlim tanácsok, amely testületek létrejötte azon elvárásokon alapul, hogy hivatalosan is ők alkossák az elérhető, konzultációra hajlandó, a muszlim közösségeket a helyi és az állami szint közötti hídként képviselni tudó képességekkel rendelkező szervezeteket.²²

A jogrend fenntartása és a terrorizmus elleni küzdelem szükségessége mellett egy olyan szándék is megjelenik az állami intézmények és a muszlim szervezetek kommunikációja között, melynek célja, hogy a vallásszabadságot és a diszkriminációmenteséget biztosítsa.²³ A tagállamok ilyen irányú tevékenységét segítve az EU jogi szabályozás útján lépett fel a vallási alapú munkahelyi diszkrimináció ellen a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról szóló 2000/78/EK tanácsi irányelv megalkotásával. A faji alapú diszkrimináció megszüntetésének elősegítése érdekében pedig megszületett a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról szóló 2000/43/EK tanácsi irányelv is.²⁴

Az iszlám európai szintű intézményesítését vizsgálva elmondható, hogy a folyamatot több tényező határozza meg, többek között az iszlám differenciáltsága, hiszen különböző változatai léteznek Európa-szerte, de az ideológiák, a helyi muszlim népesség társadalmi-gazdasági körülményei, azok a kulturális és történelmi jellegzetességek, amelyek az egyes európai országokat jellemzik a szekularizáció vonatkozásában, a nemzeti és uniós rendelkezések a bevándorlási és állampolgársági kérdésekkel kapcsolatban, az állam és egyház közötti kapcsolat, valamint a külföldiek és kisebbségek irányában meglévő attitűdök is befolyással vannak az iszlám uniós szintű intézményesített megjelenésére.²⁵

21 Uo., 172–173.

22 Uo., 173.

23 Uo., 174.

24 Uo., 175.

25 Uo., 174–175.

Az intézményesített muszlim mozgósításokat három nagy rendszerbe lehet besorolni. Az elsőt a hagyományos értelemben vett vallási intézmények, mint például a mecsetek és az iskolák alkotják. A második csoportba tartoznak a helyi kezdeményezések és civil szervezetek, amelyek egyrészt olyan közösségek, amelyek kulturális és oktatási projektekkel foglalkoznak, segélyezési és szociális szolgáltatásokat nyújtanak, valamint különböző hálózatokat támogatnak, másrészt olyan érdekképviseleti és lobbicsoportok, amelyek általában politikai természetű tevékenységet folytatnak. A harmadik típusú csoporthoz tartoznak azon muszlim államok, amelyek saját diaszpóráikat próbálják segíteni azáltal, hogy erkölcsi útmutatást, mecsetek és kulturális központok alapítására anyagi támogatást nyújtanak, illetve imámokat és tanárokat küldenek.²⁶ Európában kezdetektől fogva versengés jellemzi a muszlim mozgalmakat a muszlimok fölötti politikai és vallási befolyás megszerzése érdekében, amelyben részt vesznek például az iszlám vallású államok, az iszlamista diaszpórahálózatok, valamint az informális és helyi csoportok. Többek között Szaúd-Arábia, Marokkó, Algéria és Törökország szervez vallási és kulturális tevékenységeket, nyelvtanfolyamokat, támogatja az iszlám intézmények létrehozását az Európában élő muzulmánok számára.²⁷

Az európai országok érdeke a béke és a stabilitás fenntartása a határaikon belül, ezért szembesülve az iszlám közszférában való jelenlétével, az európai államok a politikai környezetben is kénytelenek újragondolni, hogyan viszonyulnak az olyan vallási kisebbségi csoportokhoz, mint a muszlimok. A muszlim közösségek pedig vagy átveszik az állam-egyház kapcsolatára vonatkozó meglévő mintákat annak érdekében, hogy részesei lehessenek annak a társadalmi és politikai környezetnek, amelyben élnek, vagy inkább a hatékonyabbnak nevezett mintáját követik az államot és egyházat szétválasztó nyomásgyakorló csoportok világának, amely lehetőség talán nagyobb mozgásteret ad számukra. Fontos tényező, hogy Európán belül az iszlám egy plurális entitás, ezért a muszlim vezetők közötti egyet nem értés lehetősége is valószínűsíthető.²⁸ Komoly eltérések és érdeellentétek alakulhatnak ki a különböző etnikumú és az iszlám eltérő irányzatait képviselő imahelyek és imámok és az őket finanszírozó szervezetek között is.

Az Európai Unió és a muszlim közösségek közötti intézményesített párbeszéd

Az EU és a muszlim közösségek együttműködési kereteinek kialakulása egy sokrétű folyamatot jelent, amely a formális és informális kezdeményezéseket tekintve több évtizedre vezethető vissza, mégis elmondható, hogy az intézményesített együttműködés csupán kezdeti szakaszban jár. Egyrészt az európai muszlimok aktívan keresik a lehetőségeket, hogy az európai integrációs folyamatok szereplői legyenek, másrésztől

26 Uo., 177.

27 Uo., 171.

28 Uo., 180.

Jacques Delors elnöksége óta az Európai Bizottság kifejlesztette azokat az eszközöket, amelyek segítségével megfelelő párbeszédet folytathat a különböző vallási és emberi jogi testületekkel, ennek érdekében 1989-ben megalapította a Forward Studies Unit (FSU) elnevezésű „think tank”-et (agytröszt).²⁹ A think tank fő feladata volt az európai integrációs folyamatok ellenőrzése és értékelése a hosszú távú kilátások és strukturális tendenciák tanulmányozásán keresztül. 2001-ben, Romano Prodi elnöksége alatt a Politikai Tanácsadói Csoport³⁰ vette át az FSU szerepét, majd a José Manuel Barroso vezette Európai Bizottság 2004-ben ismételten átalakította a szervezetet, amely a szolgálatként működő Európai Politikai Szaktanácsadói Iroda³¹ nevet kapta.³² Az új intézmény tevékenysége három terület köré szerveződött, politikai, gazdasági és társadalmi dimenzióban készített tanulmányokat és politikai elemzéseket az elnökségi agendában megjelenő prioritásokkal összefüggésben.³³ 2014 novemberétől a szervezet legújabb, Európai Politikai Stratégiai Központnak³⁴ nevezett formáját a Jean-Claude Juncker által vezetett Bizottság hozta létre.³⁵

Az EU és a vallási szereplők közötti kapcsolat szimbolikus születését Jacques Delors volt bizottsági elnök 1992-es, a Német Evangélikus Egyház előtt elmondott beszéde jelentette, Delors vezetése alatt a szociális partnerekkel való konzultáció fejlesztésének új formáját tűzte ki célul, ennek érdekében a vallási képviselőkkel is erősíteni kívánta a kapcsolatot. A párbeszéd kezdeményezése az egységes piac eredményeivel és a Maastrichti Szerződés ratifikációjával kapcsolatos gazdasági, politikai, társadalmi és etnikai területen felmerülő aggodalmakhoz kapcsolódott. Az uniós döntéshozók arra keresték a választ, hogy az integrációs folyamat során az európai identitás kialakulása összekapcsolva a politikai integráció kérdéskörével milyen hatással lehet a civilek politikai mozgósítására, az Európai Bizottság tehát a legitimitás erősítése érdekében kívánta bevonni a vallási vezetőket a civil társadalommal való együttműködés folyamatába.³⁶

Az első, célzottan az európai iszlámot vitató diskurzus résztvevői a második generációs muszlimok által létrehozott ad-hoc európai szintű muszlim közösségek voltak, bár nehéz megítélni szervezettségük fokát. Másrészt az európai muszlim jelenlét növekedésének eredményeképp az európai intézmények is elkezdtek keresni a lehetséges partnereket. Jacques Delors 1994. december 20-án egy vallások közötti találkozót rendezett, de a strukturált muszlim képviselő hiányában muszlim értelmiségieket hívtak meg az eseményre, akik azonban nem voltak jogosultak az európai iszlám képviseletére.³⁷

29 AL-AZMEH–FOKAS 2007, 125.

30 Group of Policy Advisers (GOPA).

31 Bureau of European Policy Advisers (BEPA).

32 BEPA 2014.

33 Uo.

34 European Political Strategy Centre (EPSC).

35 *Strategic analysis* 2015.

36 AL-AZMEH–FOKAS 2007, 127–128.

37 Uo., 128–129.

A muszlimokkal való együttműködés következő lépésként az EU az iszlám intézményesülésének egy belső folyamatát kezdeményezte, amely megfelel a muszlim nemzeti tanácsok működési kereteinek. 1996. november 26–27-én a strasbourgi központi mecset egy projekt keretében az Európai Parlament épülete előtt szervezett gyülekezést, és a projektben részt vevő Franciaországi Iszlám Diákok Egyesülete³⁸ „Iszlám és muszlimok Európában” címmel egy szemináriumot tartott az Európai Parlamentben. Ekkor vetették fel először az Európai Muszlimok Kooperációs Tanácsának létrehozásának ötletét. Az Európai Muszlimok Kooperációs Tanácsának létrejöttével elindult az együttműködés az Európai Bizottsággal is, ami egy az uniós intézmények által támogatott, nemzetek feletti muszlim tárgyalópartner létrehozásának kezdetét jelentette.³⁹ Európai szinten a strukturált szervezetek közé tartozik két brüsszeli székhellyel működő páneurópai muszlim nyomásgyakorló csoport, az Európai Muszlim Ifjúsági és Diákszervezetek Szövetsége,⁴⁰ valamint az Európai Iszlám Szervezetek Szövetsége.⁴¹ Megemlíthető még például az utóbbi által alapított és a Muszlim Testvériséghez közel álló Fatva és Kutatás Európai Tanácsa,⁴² valamint az Európai Muszlim Hálózat⁴³ is.

A nemzetek feletti európai muszlim szervezetek létrejötte mellett az EU nemcsak a migránsok integrációját érintő jogi szabályozás útján, hanem az egyházakkal és vallási közösségekkel történő együttműködés jogi alapjainak megteremtésével is segíteni kívánja a muszlimok és az EU-intézmények közötti párbeszédet. A 2004. október 29-én aláírt Alkotmányszerződés I. címének 52. cikke kimondta azokat a fontos követelményeket, melyek szerint az egyházak és más vallási és filozófiai csoportok és az EU intézményei között a konzultációnak rendszeres és átlátható formában kell megvalósulnia. Az Alkotmányszerződés végül nem lépett hatályba, azonban a Lisszaboni Szerződéssel hatályba lépett Európai Unió működéséről szóló szerződés II. címének 17. cikke szerint az EU elismeri az egyházak és a vallási szervezetek vagy közösségek nemzeti jog szerinti jogállását, továbbá identitásukat, amelynek mentén az EU nyílt, átlátható és rendszeres párbeszédet tart fenn ezekkel az egyházakkal és szervezetekkel. Ez azt mutatja, hogy az EU elfogadta annak fontosságát, és elkezdte keresni a módját, hogy a vallási csoportokkal kapcsolatot alakítson ki. Ez a megközelítés jelzi továbbá, hogy az EU intézményei a formális és szervezett csoportokkal való párbeszédet preferálják.⁴⁴

A muszlim közösségekkel folytatott párbeszéd egyik leggyakoribb formája az Európai Unió intézményei által szervezett migrációs, integrációs és vallások közötti konferenciák és fórumok megrendezése. Egyik legújabb példaként említhető meg az európai döntéshozók, valamint az iszlám szélsőséges értelmezését elutasító imámok

38 Association of Islamic Students in France.

39 Uo., 131–132.

40 Forum of European Muslim Youth and Student Organisations (FEMYSO).

41 Federation of Islamic Organisation (FIOE).

42 European Fatwa and Research Council (EFRC).

43 European Muslim Network (EMN).

44 SILVESTRI 2007, 175–177.

közötti, az Európai Parlament európai néppárti képviselőcsoportjának vallásközi párbeszédért felelős munkacsoportja, amelynek első találkozására 2015. november 13-án került sor Brüsszelben. Habár a muszlim vezetők és az európai parlamenti képviselők közötti vallásközi egyeztetéseknek több évtizedes hagyománya van, a jelenlegi migrációs válság megoldása és az Európában terjedő iszlám radikalizmus visszaszorítási lehetőségeinek uniós szintű megvitatása felerősíti a vallások közötti tárgyalások intenzitását is.⁴⁵

A muszlim szerveződések egyelőre nem rendelkeznek jelentős befolyással, mert az európai intézmények és a vallási szervezetek közötti kapcsolatok még nem teljesen formalizáltak. Az európai döntéshozatali folyamatban megjelenő lobbizás és önmagában az európai integrációs folyamat figyelemmel kísérése jelentős emberi, szervezeti, kapcsolati és pénzügyi forrásokat igényel. Mindezek mellett azonban az Európai Unió struktúrája azzal a vitatott előnnyel járhat, hogy a politikai rendszert azok határozzák meg, akik az intézményi berendezkedést is, ezért a vallási csoportok, így a muszlimok számára is egy új típusú kapcsolati rendszer és együttműködési lehetőség alakult ki az uniós politika és közigazgatás között. A muszlimok részvétele az uniós fórumokon lehetővé teszi számukra, hogy nemzeti és helyi szintű törekvéseiket magasabb szinten is képviselhessék. Ezért az Európai Bizottság szerepe abban is megnyilvánul, hogy egy intenzív politikai diskurzust kialakítva közvetítőként lépjen fel az egyes vallási csoportok között.⁴⁶

Kitekintő összegzés

Az EU területén tevékenykedő muszlim közösségeket képviselő szervezetek hivatalosan artikulált célkitűzése, hogy az európai muszlimok érdekeit képviselve együttműködést valósítsanak meg a tagállamok és az EU intézményeivel a muszlimok európai társadalomba való integrációjának elősegítése érdekében. A muszlim vallás modernizálására és a nyugati minták alapján való újraszerveződésére kialakult koncepciók megjelenése, az európai muszlim kisebbség növekedése és az eddig nagyrészt korlátok nélküli muszlim bevándorlás, valamint az ezzel párhuzamosan megfigyelhető reiszlamizációs folyamat mind arra utalnak, hogy napjainkban egyre gyarapodnak azok a feltételek, amelyek megfelelő körülményeket teremtenek az iszlám európai erősödéséhez. Ez a folyamat pedig hozzájárulhat további muszlim szervezetek megjelenéséhez, amelyek a muszlimok társadalmi integrációján felül célként határozhatják meg az umma politikai képviseletét is. Bár egyelőre még fikciónak tűnik, és az iszlám világ politikai széttoresztettségét nézve nem a közeljövő problémája, de a muszlim népszaporulati arányokat, valamint a tömeges bevándorlásukat és az azt követő feltelelezett családgyesítéseket tekintve a jövőben valósággá válhat, hogy a muszlim kisebbségek igényt formálnak jogaik parlamenti érvényesítésére.⁴⁷

45 *We need dialogue* 2015.

46 AL-AZMEH–FOKAS 2007, 146–147.

47 *Az iszlám és a kereszténység Európában* 2015.

Az EU az intézményesített keretek közötti együttműködés érdekében olyan konzultációs fórumokat hozott létre, amelyek elősegítik az egyes vallási, így a muszlim csoportok érdekeinek megismerését és a vallások közötti kommunikációt. A muszlim közösségeket képviselő szervezetek próbálnak megfelelni az európai típusú intézményi struktúráknak, mert az európai környezetben megfelelő formában való működésükhöz egy olyan magas szintű szervezetségi fokot kell elérniük, amely által alkalmazkodni tudnak az állam és egyház között meglévő kapcsolati mintákhoz. Azonban az iszlám világban jelen lévő politikai és jogi struktúrák más elvek mentén épülnek fel, ezért a szekuláris környezetben nehezebb hatékonyan intézményesíteni a muszlim közösségeket. A hagyományos értelemben vett vallási intézmények és helyi kezdeményezések többségükben alulról induló szerveződések, ezáltal jobban követik az iszlám világban elfogadott szervezeti struktúrákat. A felülről irányított muszlim intézményesülés az európai szabályoknak egy új közösségre való kiterjesztését is jelenti, amely a muszlimok által ismert szervezkedési formákkal nem feltétlenül egyezik meg. Ez a folyamat azonban sok esetben legitimációs válsághoz vezet az egyes muszlim szervezeteken belül, mert a kívülről és felülről érkező befolyások feszültséget okoznak a muszlim közösségekben, amely tovább erősítheti az egyébként is jelen lévő fragmentációt. Tehát a muszlim érdekek becsatornázása egy európai intézményi struktúrába az eredeti céljával szemben számos esetben épp a muszlim közösségek ellenérzését, nem pedig a folyamatban való aktív részvételüket és támogatásukat váltja ki, amelyek eredményeképp nem is valósulhat meg a hiteles képviselőletük.⁴⁸

Az iszlám differenciáltságából fakadóan eddig nem volt képes egységes és együttműködő közösséget formálni Európában. Az európai muszlimokat képviselő szervezetek nem az egész muszlim közösség képviselőjét látják el, habár igyekeznek hivatalos tárgyalópartnerként fellépni az EU intézményeivel folytatott diskurzusok során. A muszlim közösségeket képviselő szervezetek egy-egy iszlám irányzat alapján szerveződnek meg, és az egyes muszlim közösségek eltérő módon szervezik meg a vallásgyakorlásukhoz szükséges feltételeket, és ezekben többnyire csak az azonos etnikumú és vallási irányzatot képviselő muszlimok vesznek részt. Az európai muszlim diaszpórák differenciáltságát tovább erősíti az a tény, miszerint az egyes muszlim államok komoly anyagi és politikai erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy az általuk támogatott szervezetek minél nagyobb befolyást szerezzenek a diaszpórák felett.

Az EU muszlim közösségeinek integrációjára tett kísérletek eddig számos esetben sikertelennek bizonyultak, a reislamizáció erősödése pedig nem feltétlenül egy új európai muszlim identitás kialakulásához vezet, hanem a marginalizáció állandósulásával a hagyományos vallási identitást erősíti tovább. A társadalmi egyenlőtlenségek fokozódásával, a muszlimok társadalmi perifériára való szorulásával, valamint a bevándorlók lélekszámának folyamatos emelkedésével tovább erősödnek az ellentétek a befogadó és a bevándorló társadalom között. Az európai muszlimok körében ta-

48 SILVESTRI 2007, 177–178.

paszthalható munkanélküliségi arány számottevőnek mondható, nagyon kevés iszlám vallású bevándorlót látunk felelős pozícióban, vagy a befogadó ország képviseletében fellépő testületek tagjaként. Végzettségük és életszínvonaluk is alacsonyabb, mint az őshonos lakosság átlagának, miközben a büntetés-végrehajtási intézményekben sok esetben relatív többséget képviselnek.⁴⁹ Az első bevándorló nemzedék alkalmazkodási készsége, a második nemzedék kompromisszumkereső hozzáállása, a nyugati kultúra hatása és az európai értékrendnek megfelelő oktatás eddig nem tudta megakadályozni a főként a harmadik és a negyedik generáció egyes rétegeiben kialakuló elkeseredés és reménytelenség megjelenését a befogadó társadalomba való integrációjuk sikertelensége miatt. Identitásukat keresve a társadalmi igazságtalanságok leküzdése érdekében az iszlám újrafelfedezése jelenthet számukra önazonosítási tényezőt, amely azonban alapját jelenti a fundamentalista elemek megerősödésének is, hiszen az iszlám eltorzult radikalista értelmezésének jegyében ezek a muszlim fiatalok a különböző radikális szervezetek és azok képviselői által befolyásolhatóak a leginkább.⁵⁰ Ők nem európai muszlimként tekintenek magukra, az eddigi integrációjukra tett kísérletek kudarcot vallottak, ami arra is rámutat, hogy a közelmúltban és a napjainkban fokozódó nagyarányú bevándorlás jelenlegi állapotában nem fenntartható, hiszen ez a folyamat egyértelmű veszélyét hordozza a biztonságpolitikai kockázatok növekedésének is.⁵¹

A nagy létszámú, ez idáig komolyabb biztonsági ellenőrzések nélkül érkező migránsok beáramlása mind ideológiai, mind katonai értelemben folyamatos kapcsolatot és utánpótlást biztosít a közel-keleti terrorista elemekhez, amely csoportok kiképzői az EU-ban élő második és harmadik generációs, radikalizálódott, többségében muszlim fiatalokból álló csoportokhoz érkeznek. A 2015 novemberi párizsi terrorcselekmények óta rendkívüli biztonsági készültségben lévő Belgium minden szigorító intézkedés ellenére sem volt képes megakadályozni a 2016. március 22-i két helyszínen elkövetett összehangolt brüsszeli merényletet. Tehát pont az EU központjában a diszkriminációmentességet és a multikulturalizmust támogató hangok okozta biztonságpolitikai szempontok háttérbe szorulása járult hozzá a radikális és terrorista elemek megerősödéséhez. A párizsi, a kölni, a brüsszeli és a nizzai eseményeket követően világossá vált, hogy elengedhetetlen a nemzeti rendvédelmi szervek közötti európai szintű együttműködés hatékonyabbá tétele. A tagállamoknak előtérbe kell helyezniük a megelőző intézkedéseket, ehhez azonban elengedhetetlen a bevándorlási és integrációs politika alapos felülvizsgálata.⁵²

Az integrációs problémák halmazában az EU intézményei és a muszlimokat képviselő szervezetek közötti párbeszéd egyelőre csak ideiglenes eredményeket képes felmutatni, amelyek hatásai erőtlennek tűnnek. A jelenleg Európa területére nagy számban beáramló migránsok és menekültek tekintetében nem csupán az integrá-

49 SÁNTHA–SPEIDL 2015.

50 SPEIDL 2015.

51 SÁNTHA–SPEIDL 2015.

52 SÁNTHA–SPEIDL 2016.

ció, hanem a bevándorlók számára a származási országukba való visszatérés lehetőségének biztosítása is fontos szempont. Szükséges tehát, hogy mérséklődjenek azok okok, amelyek miatt a migránsok elhagyni kényszerültek lakóhelyüket, éppen ezért fontos az együttműködés valamennyi származási és tranzitországgal, illetve az ehhez megfelelő források biztosítása. A már korábban jelentkező, de napjainkra kritikussá váló migrációs és integrációs problémák kezelése gyors és operatív fellépést igényel, ezért elkerülhetetlen, hogy az egyes tagállamok felelősségteljes, saját hosszú távú érdekeiket szem előtt tartó döntések mentén találjanak megoldást a 21. század egyik legnagyobb kihívására.

Felhasznált irodalom

- AL-AZMEH–FOKAS 2007 – Aziz AL-AZMEH – Effie FOKAS (eds): *Islam in Europe – Diversity, Identity and Influence*. Cambridge University Press, Cambridge, 2007, http://is.muni.cz/el/1423/podzim2010/SOC783/SOC_783_Cesari.pdf (2015. március 21.)
- BEPA 2014 – BEPA – *an overview of its history*. European Commission, Bureau of European Policy Advisors, Brussels, 14. 01. 2014, http://ec.europa.eu/archives/bepa/about/history/index_en.htm (2015. április 27.).
- Az iszlám és a kereszténység Európában* 2015 – *Az iszlám és a kereszténység Európában*. Maróth Miklós orientalista, egyetemi tanár, Herencsár Lajos biztonságpolitikai szakértő, dr. Mihálffy Balázs sejk. Hír TV Civilizáció, Budapest, 2015. szeptember 26. <http://hirtv.hu/civilizacio/az-islam-es-a-keresztenyseg-europaban-1306129> (2015. november 20.).
- A Bizottság közleménye* 2011 – *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, a Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. A harmadik országbeli állampolgárok integrációjának európai programja*. COM(2011) 455 végleges, Európai Bizottság, Brüsszel, 2011. 07. 20. <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2011/HU/1-2011-455-HU-F1-1.Pdf> (2016. március 29.).
- A Bizottság közleménye* 2014 – *A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Az Európai Bizottság 2015. évi munkaprogramja*. COM(2014) 910 final, Európai Bizottság, Strasbourg, 2014. 12. 16., http://ec.europa.eu/atwork/pdf/cwp_2015_hu.pdf (2015. április 15.)
- A European Agenda on Migration* 2015 – *A European Agenda on Migration, State of Play: 14 October* 2015. European Commission, Brussels, http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/eam_state_of_play_20151014_migration_priority_en.pdf (2015. november 14.)
- A Tanács 1035/97/EK rendelete* 1997 – *A Tanács 1035/97/EK rendelete (1997. június 2.) a Rasszizmus és Idegengyűlölet Európai Megfigyelőközpontja létrehozásáról*. Az Európai Közösségek Hivatalos Lapja, L/151/1, 1997. 06. 10. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:31997R1035&from=HU> (2015. április 15.).
- Az EU Alapjogi Ügynöksége* 2007 – *Az EU Alapjogi Ügynöksége (FRA)*. EUR-Lex, 2007, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=URISERV%3A114169> (2015. április 15.)
- Az Európai Unióról szóló szerződés* 2010 – *Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata (2010/C 083/01)*. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, C 83/1., 2010. március 30. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=OJ:C:2010:083:TOC> (2015. április 15.)

- EU actions to make integration work 2004 – EU actions to make integration work.* European Commission, Home Affairs, European Website on Integration, 2004, <https://ec.europa.eu/migrant-integration/the-eu-and-integration/eu-actions-to-make-integration-work> (2016. március 29.).
- Migráció és menekültügyi politika 2014 – Migráció és menekültügyi politika.* Európai Bizottság, Luxembourg, 2014. <http://europa.eu/european-union/file/682/> (2016. március 29.).
- Sajtóközlemény 2016a – Sajtóközlemény. A Bizottság felvázolja a közös európai menekültügyi rendszer reformjára és az Európába jutás legális és biztonságos módjainak kialakítására vonatkozó lehetőségeket.* Európai Bizottság, Brüsszel, 2016. 04. 06. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1246_hu.htm (2016. április 7.).
- Sajtóközlemény 2016b – Sajtóközlemény. Az európai migrációs stratégia megvalósítása: a Bizottság előterjeszti a beilleszkedésre vonatkozó cselekvési tervet és a magas szintű képzettséggel rendelkező, EU-n kívüli munkavállalókra vonatkozó kék kártyarendszer reformját.* Európai Bizottság, Strasbourg, 2016. 06. 07. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-2041_hu.htm (2016. április 7.).
- SÁNTHA–SPEIDL 2015 – SÁNTHA Hanga – SPEIDL Bianka: *Az önkéntes vakság ára – gyorselemzés a párizsi terrortámadást követően.* Migrációkutató Intézet, Budapest, 2015. november 16., <http://www.migraciokutato.hu/2015/11/16/az-onkentes-vaksag-ara-gyorselemzes-a-parizsi-terrortamadast-kovetoen/> (2015. november 21.).
- SÁNTHA–SPEIDL 2016 – SÁNTHA Hanga – SPEIDL Bianka: *Gyorselemzés a brüsszeli terrortámadások kapcsán.* Migrációkutató Intézet, Budapest, 2016. március 23. <http://www.migraciokutato.hu/hu/2016/03/23/gyorselemzes-a-brusszeli-terrortamadasok-kapcsan/> (2016. április 07.).
- SILVESTRI 2007 – Sara SILVESTRI: *Muslim Institutions and Political Mobilisation.* In: Samir AMGHAR – Amel BOUBEKEUR – Michael EMERSON (eds): *European Islam. Challenges for Public Policy and Society.* Centre for European Policy Studies, Brussels, 2007, 169–182., http://aei.pitt.edu/32602/1/41._European_Islam.pdf (2015. március 21.).
- SPEIDEL 2015 – SPEIDEL Bianka: *Bevándorláspolitikai és integráció Nyugat-Európában.* Migrációkutató Intézet, Budapest, 2015. szeptember 10., <http://www.migraciokutato.hu/2015/09/10/bevandorlaspolitika-es-integracio-nyugat-europaban/> (2015.11.21.)
- Strategic analysis 2015 – Strategic analysis, policy advice and outreach.* European Commission, European Political Strategy Centre, Brussels, 15. 03. 2015. http://ec.europa.eu/epsc/about_en.htm (2015. március 25.).
- TÜSKE 2011 – TÜSKE László: *Tariq Ramadan és az európai muszlim kisebbség. Vázlatok egy muszlim kulturális forradalom kérdéseiről.* Grotius E-könyvtár, Budapest, 2011, http://www.grotius.hu/doc/pub/DORMEY/2011_6_t%C3%BCske_tarik%20ramadan.pdf (2015. február 21.).
- Treaty of Amsterdam 1997 – Treaty of Amsterdam amending the treaty on European Union, the treaties establishing the European Communities and certain related acts (97/C 340/01).* Official Journal of the European Communities, C 340/1., 1997, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11997D/TXT&from=EN> (2016. március 29.).
- We need dialogue 2015 – We need dialogue between religions to fight radical ideologies.* EPP Group, Brussels, 13. 11. 2015, <http://www.eppgroup.eu/video/We-need-dialogue-between-religions-to-fight-radical-ideologies> (2015. november 16.).